

አንዳንድ ነጥቦች

በሰ አማርኛ ጥበብ ቃላት

አስፋው ዳምጢ

ነው። ግዕዝ ብቻ ማሳመር ለማረፍ ንቁ ግዕዝ ብቻ ማከበር ለአባቱን ገሰ ላማቼ ይነጭ ለማሳወቅ ጋርዶ እናቱን ያስፈጽም ለማረፍ ነገር ነው። ለማረፍ ማልከስከስ ለሮጌ ቋንቋ ማደስ የተገባም አይደል። ለማረፍን ማረም ማሳመር ማስተማር ነው። ለማረፍን የሚለሳምር ጠፋ እንጂ ለመደግ ደግሞ ፊደል ሳይቆጥር በመጋፊያ እየጣፈ በገል እየሞረ ጽሕፈት የተማረ ሁሉስ ይደገዱግ የለምን። 18 6-7.

2ኛ. «... ከንት አንቱኔሊ አንሥቶ ውጫሌ የተዋዋልንበት ወረቀት በፈረን ሳዊ ቋንቋ የተጻፈው ይታይ አለ። እቲጌ ሳዊ ቋንቋ ግን «እኛ የምናውቀው ባማረኛ የተጣፈውን ነው እንጂ የፈረንጅ ቋንቋ አናውቅም። አንተ ግን የኛን ቋንቋ ታውቃለህና ባማረኛ የተጻፈውን እየው» አሉት። ከዚህ ወዲያ ከንት አንቱኔሊ ነገሩ ሁሉ እንዳልሆነለት አይቶ በንዴት ያን የታተመውን ደብዳቤ ብጭቅጭቅ አርን ቀዳዶ ጣለና፤ እንግዲህ ፍቅራችን ፈረሰ ብሎ የመርነቱን ነገር ገልጦ ተናግሮ ወጣ። እቲጌ ጣይቱ ከትከት ብለው ሰቀው «የዛ ሬም ሳምንት አድርገው በዚህ የሚደነገ ጥልህ የለም። ሂድ የፈከርህበትን አድርግ። እኛም የመጣውን እናነሣለን። እገሩን ለጠጠር ደረቱን ለመር ሰጥቶ አገሩን የማያድን ሰው ከዚህ ያለ አይምሰልህ። የገዛ ደሙን ገብሮ ለገዛ አገሩ መኖት ጌጥ ነው እንጂ ሞት አይባልም። አሁንም ሂድ! አይምሽብህ የፈከርህበትን በፈቀደህ ጊዜ አድርገው። እኛም ከዚህ አንቆይ ሀለን» አሉት። ያው ፈረንጅ በንዴት እጅና እግሩ እየተንቀጠቀጠ ለፊቱ እንዲለውም እንዲለ ነበረና ቍው ብሎ ላዳን፤ እንደድ የጨረሱበት ሽማ መስሎ እጅ ሳይነሣ ተወርውሮ ወጣ... 18 — 78.

ይህ መጽሐፍ የታሪክ እንጂ የፈጠራ ሰላልሆነ ለአማርኛ ጥበብ ቃላት ውስጥ አይደመርም። ለጥበብ ቃላትነት ከሚያ በቁት ሁለት ዐቢይ ነጥቦች አንዱ ይቀረዋልና ነው።

ሊትርቸር ከሚያቅፋቸው ዐቢይ ጽንሠ ሐሳቦች አንዱ ሲሆን

መ) «የፈጠራ ስምናባዊና ኪነታዊ ጽሑፎች በአጠቃላይ» የሚለው ነው። የኪነታዊ ልቦለዶችንና ተውኔቶችን የሥነ ግጥምና የ«እንጉቻ ወጉችን» (አጫጭር ልቦለዶችን) ሥራዎች በአጠቃላይ ይሸፍናል። ባጭሩ የፈጠራ ሥራዎችን ብቻ ያቅፋል ማለት ነው። ጥበብ ቃላት የምለው ይህን ነው። የሥራዎቹ «ጥሬ ዕቃ» ቃላት ሲሆኑ አርእስተ — ጉዳዮቹ በምናብ መነጽር ተፈንጥቀው የሚቀመሩ የሕይወት እውነታ ናቸው።

ከዚህ በላይ ባጭሩ እንደ ተጠቅመው ጥበብ ቃላት የሚለው ስያሜ ሊሰጣቸው የሚችለው ሥራዎች ሁለት ዐቢይ ነገሮች እንዲኖሯቸው ያስፈልጋል። አንደኛ የፈጠራ ሁለተኛ ኪነታዊ ሥራዎች መሆን አለባቸው ማለት ነው።

መሠረታዊ የሆኑ ከሆነ የፈጠራና ከምናብ የፈለቁ ጽሑፎችም ባይሆኑ ለ«ሊትርቸር» የሚለው ስያሜ የሚሸፍናቸው መሆኑን ነው። በበኩሉ ለዚህኛው የሊትርቸር ትርጉም «ሥነ ጽሑፍ» የተሰኘውን ስያሜ ብንመድብ መልካም ይመስለኛል። የሚሸፍናቸውም ሥራዎች ኪነታዊ ናቸውና። ስያሜው የፈጠራና የምናብ ፍላጎት ጽሑፍ ችን ባንድ በኩል የፈጠራ ያልሆኑ ነገር ግን በውብ ቋንቋና በማራኪ ሥልት የተጻፉ ልዩ ልዩ ጽሑፎችን በሌላ በኩል የኪነታዊ ማለት ነው። ለምሳሌ በ1901 ዓ. ም. ለመጀመሪያ ጊዜ በሮማ ከተማ የታተመው የነጋድራስ አፈወርቅ ገብረ የሱስ «ዳግማዊ አጤ ምኒልክ» የተሰኘው የዜና ሕይወት መጽሐፍ ስንም እንኳ ከምናብ የፈለቀ የፈጠራ ጽሑፍ ባይሆንም ከሥነ ጽሑፍ መደብ ውስጥ በበኩሉ እመድበዋለሁ። ያጻጻፍ ሥልቱ ማራኪና አርኪ ለቋንቋው ጣፋጭ ነው ባይ ነኝና።

አንዳንድ ምሳሌዎችን እጠቅሳለሁ።

«ዳሩ ግን ግንዛቤ በመልካም አማረኛ አጣፍጦ አሳምሮ ላንባቢው እንዲቀና ለሰሚው እንዲገባ ትንሽ ትልቁ እሴት ወንዱ እንዲለነበው እንዲለደንቀው አድርጎ የሚጥፈውን የተማሩት ሊቃውንቱም ቅዳሴ ስምጠረ ሥላሴ ሰድን ሰቅጌ ሰመዋሲት ሰማሪ ይመስል በጥንት ባሮጌው ቋንቋ በግዕዝ ብቻ ነው መጣፍ የሚወዱ። ይሄን አሮጌ ቋንቋ ለቤተክርስቲያን ትተው የቀረውን የዓለሙን ነገር የዓለሙን ሥራ ግን ሁሉ በሚለውቀው ሁሉ በሚናገረው ቋንቋ ለባማረኛ ቢጽፉ ደግ ነበረ። ደግሞም ለንግድ ለጥበብ ለመንግሥት የሚጠቅመውን አማርኛውን ማረም ማሳመር ማስተማር ማልማት ይሻላል ለይገባልም።

ዛሬ አለቃ ታየ የሚሉት ደቀ መዝሙር ያጤ ምኒልክን ታሪክ ነገሥት ሊጥፍ ታዝዟል ይባላል። እስቲ ተሆነ እናያለን እግዚአብሔር ይገዛው። ነገር ግን ሁሉ እንዲለነበውና እንዲገባው በግዕዝ ትቶ ባማረኛ ባደረገው ደግ ነበረ። አማረኛው ግን ገጥ ያለ ቅልጥፍ ያለ ላንደበት የተሰማ ለጆሮ ያልገለገለ ላንባቢው የሚመች ለሰሚው ግይዕለች እንዲሆን አድርጎ መጣፍ

ከሁሉ መጀመሪያ በሰ ጥበብ ቃላት ሥነ ጽሑፍ የሚለው የተለመደ ሥያሜ እያለ ለጥበብ ቃላትን ደግሞ ምን ለመጻፍ የሚል ጥያቄ መነሣቱ አይቀርም። ሆኖም የተሻለ የሚመስል አማራጭ የሚገኝ ከሆነ «የተለመደው ለዐይና» መጨውን ያግደው ማለት የሚገባ አይመስለኝም። ውድቅ ከመደረጉ በፊት አዲሱ ሐሳብ በጥምና መታየት ይገባዋል። ደግሞ ለሐሳቡን ያቀረቡት አልገቡት ትምህርት እንጂ ለጥበብ ቃላት ለሊትርቸር መመለሻነት ሲቀርብ ዛሬ የመጀመሪያው ጊዜ አይደለም። ማለቱ ይህ ሐሳብ አዲስ ሐሳብ አይደለም። ይህ ሐሳብ መጀመሪያ የቀረበው ለባልሳሳት ለምናልባት ከአሥራ አምስት ዓመታት በፊት ባይሆን አይቀርም ብዬ እገምታለሁ።

«ሥነ ጽሑፍ» የሚለውን ስያሜ «ሊትርቸር» ለሚለው የእንግሊዝኛ ቃል መመለሻ (ተርጉሚያ) አድርገን ስንገለገል በቅዱስ ልግ ለያሌ ዓመታት አልፈዋል። እንዲያውም ሥር እየሰደደና እየተለመደ ይሄል ቢባል ትክክለኛ አባባል ነው። ይሁን እንጂ ለ«ሥነ ጽሑፍ» የሚለው ስያሜ ለ«ሊትርቸር» የሚለው የእንግሊዝኛ ቃል የሚያቅፋቸውን ሐሳቦች በሙሉ አይሸፍንም። እኛ ዛሬ ለሥነ ጽሑፍ ከምንጠቅም ትርጉም ውጭ «ሊትርቸር» የሚሸፍናቸው ለያሌ ጽንሰ ሐሳቦች አሉ።

እስቲ ከሆስት የተለያዩ የእንግሊዝኛ ምሳሌ ቃላት የተጨመቁትን አንዳንዶችን እንመልከት፡—

- ሀ) «ማናቸውም የታተመ ነገር» (ኪነታዊ ባይሆንም)
- ለ) «ስለ አንድ አርእስተ — ጉዳይ የተጻፉ ልዩ ልዩ ጽሑፎች በአጠቃላይ» «ሥነ ጽሑፍ» ለሁን ተወስኖ በተሰጠው ትርጉም መሠረት እነዚህን አይመለከትም።
- ሐ) «በውበታቸው ወይም በአጻጻፍ ሥልታቸው ወይም በያዟቸው ሐሳቦች (ቋንቋ ነገሮች) ሳቢያ ሕልውናው የሚቆዩ (የቆዩ) ለአንድ ዘመን ወይም የአንድ ሀገር ጽሑፎች በአጠቃላይ»

እዚህ ላይ ልብ ልንል የሚገባን ለቋንቋው ውብና በአጻጻፍ ሥልታቸው እንባቢዎችን ማራኪ ወይም ለቃቸው ሀገሮች ወይም ሐሳቦች ሁለንታዊና

በዚህ የመለኪያ መንጽር ከጥንት እስከ
ከሁን በአማርኛ የተጻፉትን የታተሙ
ትን ሥራዎች ብንመረምር የአማርኛ ጥበብ
ቃላት ሁኔታ እንዴት ነው! በዚህ መልስ
በቀላሉ አይገኝም።

ስለ አማርኛ ጽሑፍ ታሪክ በኢትዮጵያውያን ተጽፎ በቋንቋችን የታተመ እንደም መጽሐፍ አላየሁም። እንዲያውም፤ የአማርኛን ሥነ ጽሑፍና ጥበብ ቃላት የሚመለከቱ ጥናቶች አድርገው መጽሐፍት ጽፈው ያግተሙ እስከዛሬ የውጭ አገር ምሁራን ብቻናቸው ብል ብዙ ከውነት የምርቅ አይመስለኝም። በእንግሊዝኛ ቋንቋ እንኳ፤ ይህን አርእስት-ጉዳይ የሚመለከቱ ከሦስት ያላነሱ መጽሐፍት ካሉት ጥቂት ዓመታት ወዲህ ታትመዋል። በኢትዮጵያውያን፤ በራሳችን ቋንቋ ግን፤ አልተጻፈም፤ ወይም የተጻፈ ካለ ገና አልታተመም። እርግጥ፤ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የቋንቋና የጥበብ ቃላት ጥናት የሚያደርጉ የአራተኛ ዓመት ተግራምች በግለሰብ ደራሲያን ሕይወቶችና ሥራዎች ላይ የሚያተኩሩ ጽሑፎች ከብዙ ዓመታት ጀምሮ እየጻፉ ናቸው። በዚህ ረገድ ተሠርቶ የሚገኘው የጽሑፍ ክምችት፤ በብዛትም ሆነ በጥራት የሚናቅ አይደለም። ነገር ግን፤ የአማርኛ ጥበብ ቃላትን ውልደትና ዕድገት ከሥር ጀምሮ የሚያብራራ መጽሐፍ አልተጻፈም፤ አልታተመም። ወይስ አላየሁም ብል ይቻላል!

የውጭ አገር ምሁራን ግን፤ በየቋንቋቸው ስለአማርኛ ሥነ ጽሑፍና ጥበብ ቃላት ልዩ ልዩ ጽሑፎችን ጽፈዋል። አስመስጋኝ አስተዋጽኦ አድርገዋል ግለትም ይቻላል። መቼም፤ ቋንቋው ቋንቋቸው አይደለምና፤ ስህተቶችና ግድፈቶች በነዚህ ጽሑፎች ውስጥ አልታዩም። ይኸም ብቻ ሳይሆን፤ ትንሽ ቅር የሚያሰኘው፤ የተሳሳቱ አስተያየቶች ለብዙ ጊዜ በቅብብሎሽ በተከታዮችም እየተደጋገሙ መቀጠላቸው ነው። አንዳንዴ ግ እኛው ራሳችን ጭምር ስናስተጋባቸው እንገኛለን!

ለዚህ አንድ ጥሩ ምሳሌ ከግዕዝ አልፎ ይኸውም፤ ሐተታ ዘርዐ ያዕቆብ የተሰኘውን ጽሑፍ የጻፈው ዘርዐ — ያዕቆብ የሚባል ኢትዮጵያዊ ነው! ወይስ አባ ኡርቢኖ የሚባል ኢጣሊያዊ የካቶሊክ ሚሲዮናዊ ነው! የሚለው ጥያቄ ነው። የውጭ አገር የኢትዮጵያ ጥናት ሊቃውንት፤ አባ ኡርቢኖ የጻፈው ሐሳብ ከቤተ ክርስቲያኑ አቋም ውጭ የሚያደርገው መሆኑን ተገንዝቦ፤ ፍልስፍናውን በግዕዝ ጽፎ በአንድ ኢትዮጵያዊ ስም አደረገው፤ የሚል ሐሳብ ካንድ ኢጣሊያዊ ምሁር፤ (ፔሩሊ ይሁን ጉዊዱ አርገጠኛ አይደለሁም) ተሠንዝሮ፤ ኢትዮጵያውያን ጭምር፤ ለወቅቱ ተራማጅ የነበረውን ይህን የፍልስፍና ጽሑፍ የጻፈው፤ ኡርቢኖ የተባለው የውጭ ሰው ነው ብለን መቀበል ደረጃ ደርሰን ነበር።

ይኸም ሁኔታ፤ ጽሑፉን በሚያውቀው በደራሲ አቤ ጉበኛ በቂጣ ተተቸቷል።

«መስኮት» (1964) በተሰኘ መጽሐፉ፤ ከላይ የተጠቀሰውን እምነት በፈጣሪ ይሁን በቴሌቪዥን አንድ ኢትዮጵያዊ ምሁር ሲገልጽ ሰምቶ፤ እንዲህ ብሎ ጽፏል፤

«ከሁሉ ነገር አስቀድሞ ዘርዐ — ያዕቆብ ፍልስፍናውን የጻፈበትን የግዕዝ ቋንቋ ጥራት የተመለከተ ሰው፤ ኢትዮጵያዊነቱን ሊጠራጠር አይችልም። አንድ እንግዳ ፈረንጅ ቀርቶ የዚሁ ቋንቋ ሊቅ የተባለውን እኒሁ (ኢትዮጵያዊ) ይከተር፤ ዘርዐ — ያዕቆብ የጻፈበትን የግዕዝ ቋንቋ ጥራት ከአሥር አንድ ሊያገኙ እንደማይችሉ በመገናኛ መሣሪያ ዓማካይነት ግዕዝን ሲያንገላቱት የሰማ ሁሉ ያውቀዋል።»
ገጽ 16

ይህ ከተጻፈ ከሁለት ዓመታት በኋላ፤ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የፍልስፍና ፕሮፌሰር/ዶ/ር ሳምነር፤ «የኢትዮጵያ ፍልስፍና ቅጽ 2» በተሰኘው መጽሐፋቸው ውስጥ ፈላስፋውና ሐተታውን የጻፈው ኢትዮጵያዊው፤ ዘርዐ — ያዕቆብ መሆኑን ከዝርዝር መረጃ ጋር አቅርበው፤ የአቤ ጉበኛ ትችት ከአጉል የአገር ፍቅር ስሜት የመነጨ ሳይሆን፤ በትክክለኛ ግምገማ ላይ የተመሠረተ መሆኑን ለአያሌ ታዛቢዎች ተከሰተ። ዘርዐ ያዕቆብና ደቀ መዝሙሩ ወልደ ሕይወትም ተገቢ የታሪክ ቦታቸውን አገኙ።

የአማርኛ ሥነ ጽሑፍና ጥበብ ቃላትን የሚመለከቱ ሦስት መጽሐፍት ባሉት ዘጠኝ ዓመታት ውስጥ በእንግሊዝኛ ቋንቋ ታትመዋል። እነርሱም፤

1. የአልበርት ጄራር(ድ) አራት የአፍሪካ ሥነ ጽሑፎች (1971)፤ እሚለው መጽሐፉ ውስጥ 100 ገጾች የሚሆነው ከፍል አራት፤ የአማርኛ ሥነ ጽሑፍ፤
2. የቶማስ ኬን፤ የኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍ፤ በአማርኛ (1975)፤ እና
3. የራይዱልፍ ሞልቪር፤ ልማድና ለውጥ በኢትዮጵያ፤ (1979)፤ በዚህ መጽሐፉ ውስጥ፤ እ.አ.አ. ከ1930-1974 ዓ. ም. ባለው ጊዜ ውስጥ የተጻፉትን የአሥራ ሁለት የኢትዮጵያ ደራሲያንን የፈጠራ ሥራዎች በመጽሐፉ ርዕስ ለተጠቀሱት ሐሳቦች ለማብራሪያ እንደ መረጃ ይጠቀምባቸዋል።

እነዚህ ሦስት መጽሐፍት፤ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ መንገድ ስቲፈን ራይት የሚባል፤ በኢትዮጵያ ብዙ ዘመን የኖረ እንግሊዝካዊ፤ እ.አ.አ. በ1963 ዓ.ም. በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ መጽሔት (ሳምሲንግ) ውስጥ፤ ባጠቃላይ ስለአማርኛ ጽሑፎች፤ በተለይ ስለአማርኛ ጥበብ ቃላት የተጻፈውን እንደ ዐቢይ ምንጭ ያደርጋሉ። የተባለችውን ጽሑፍ እንደ ዋና መዳኛ ሠነድ አድርገው የሚቀጥሯት እነዚህ ጸሐፊዎች ብቻ አይመስሉም። ይሁን እንጂ፤ ስቲፈን

ራይት በዚች ጽሑፍ ውስጥ አያሌ «ደፋር» አስተያየቶች ይሠነዝራል። ያለ በቂ ማስረጃ የዘራው አንድ ንድፈ ሐሳብ (ሀይፖቴሲስ) — እረ እንዲያውም ንጥረ ሐሳብ (ቲዎሪ) ደረጃ ደርሷል ማለት ይቻላል። «የአማርኛን ጥበብ ቃላት የውልደት ወቅት ጽሑፎች ይዘትና ቅርጽ የወሰነው የእንግሊዘኛ የጆን በንያን «ፒልግሪምስ ፕሮግራም» የተሰኘው መጽሐፍ፤ «የክሪስቲያን መንገድ» በሚል ርዕስ፤ (በኋላ እትሞች ርዕሱ «የመናኝ ጉዞ») የተባለው፤ በገብረ ጊዮርጊስ ትርፌ፤ ተተርጉሞ እ.አ.አ. በ1892 ዓ.ም. በስዊስ አገር የታተመው መጽሐፍ ነው። የሚለው ነው!! ከዚያም፤ በደራሲ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ (ለምሳሌ በወዳጄ ልቤ) አማካይነት፤ በኛም ዕድሜ ቀደም ሲል በተነሱ ደራሲያንም ላይ ጭምር ተጽእኖ ነበረው እየተባለ ይተቻል። ነገር ግን፤ እነብላቱን ጌታ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ባላቸው የመንፈሣዊ ትምህርትና የመጽሐፍት ትውውቅ፤ ለምሳሌ ድርሳኖች፤ ገድሎች. . . ወዘተ. . . እና በነበራቸው የድርሰት ዝንባሌ፤ የተባለው መጽሐፍ ባይተረጎም ኖሮ ወዳጄ ልቤን አይጽፉም ነበር ለማለት ይቻላል!

ይኸን አስተያየት ሲሠነዝሩ፤ ምንው ቀደም ሲል በአማርኛ ቋንቋ የመጀመሪያውን «ልብ ወለድ ታሪክ» (በዚሁ ርዕስ) ጽፎ፤ (በኛ) በ1901 ዓ.ም. አካባቢ ሮማ ያሳተመውን ደራሲ፤ አፈወርቅ ገብረ የሱስን ወደ ጉን ተወት ያደርጉታል? ንጥረ — ሐሳቡን የሚያፋርስባቸው ስለሆነ ይሆን? ይህ ደራሲ ስለዚህ ጉዳይ ያለው አስተያየት ከዚህ ከፍ ተብሎ እተጠቀሰው ውስጥ በግልጽ ሠፍሯል።

ስለዚህ፤ በኔ ትሁት አስተያየት፤ ቀደም ሲል የተነሱትም ሆነ በቅርብ ጊዜም ሲጽፉ የነበሩ ደራሲያን ሥራዎች፤ መንፈሳዊ፤ ሞራላዊና አንባቢን የማስተማርና የመስበክ የአጻጻፍ ፈሊጥ ከራሳችን ባህልና ልማድ ተጽዕኖ የመነጨ እንጂ ከዚህ በላይ እንደተባለው የሆነ አይመስለኝም። እርግጥ፤ ስቲፈን ራይት «ምናልባት» የሚል ቃል አረፍተ ነገሩ ውስጥ ጨምሯል። ይሁን እንጂ፤ ከአጠቃላይ የጽሑፉ ዐውድና ይኸ አስተሳሰብ ባፈቀደው አባባልም ይሁን ከመደጋገሙ አንድ አንባቢ ሊታዘበው የሚችለው የፕሮግራም አስተያየት ሳይሆን የእርግጠኝነትን መልእክት ነው።

ይኸ ሁሉ የታተተው፤ አንድ ደራሲ ወይም ተከታታይ ደራሲያን የሌላ ተጽዕኖ ሊያድርባቸው አይችልም፤ እንዲህ ዓይነት ነገር የለም፤ ወይም ከኖረም መጥፎ ነው ለማለት አይደለም። ፈጽሞ! ነገር ግን፤ አባወራ እንደሌለው ቤት ማንም ገብቶ ያለ ሐሳብ አይፈንጭበት ለማለት ነው። ያንድን ሀገር ወይም ሕዝብ ሥነ ጽሑፍም ሆነ ጥበብ ቃላት ስንተች፤ በመጀመሪያ ደረጃ ጠንቅቀን ለማወቅ እንሞክር፤ በዚያም ላይ ትሁትነትን እናከልበት ለማለት ብቻ ነው።

ለምሳሌ ፤ ከዚህ በላይ ከጠቀሰናቸው የአማርኛ ተበቦታላቅ መጻሕፍት ሁለት (የመጀመሪያዎቹ) ጸሐፊዎች አንዱ አልበርት ጀ. ራይት ነው። ራይት የፕላን ልማትና ልማት በኢትዮጵያ 1871 እንቅጽ ሁለት፤ የመጨረሻ አረፍተ ነገር ያነበል። (ሐሰትን እንደሁ ማለቱ ነው።) ይሁን፤ መጽሐፉን ለጸሐፊው ፤ ነገር ግን ፤ ያንዳንድ ደራሲ ያንን ሥራዎች ጠንከር ብሎ ሲተቸል እንደ፤ ካላነበበው እንደት አድርጎ ሊተቸው ተቻለው፤ ማሰንቱ የማይቀር ነው።

ነገሩ ፤ ለምን መጽሐፉን ጸሐፊው ለምክባዳዊ ይባላል ጨምሮ ነው። እርሱ በሁሉም በጥንቃቄ ተሻምተናል፤ ነገሩ በጥንቃቄ መባሉ ካልቀረ ሊቅ ፤ ትንሽ ጠንቀቅቶ ብሎ ይወቅ ነው። አለበለዚያ ፤ ወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስን (አባት ጋዜጠኛን) ከወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስ የጽሕፈት ሚኒስትር አድርጎ ፤ የመጀመሪያውን ደራሲ ሥራ ለሁለተኛው ቢደርክራት መስጠትን ፤ ታከለ ወልደ ሐዋርያት (ደጃዝማች) እና ተከለ ሐዋርያት (በጀርን ድን) አንድ ሰው ማድረግን ያመጣል !!

ጥያቄው ፤ ይህ ነገር እንዴት ሊደርስ ቻለ፤ የኛዎቹ ለምን ዝም አሉ? ምንውሚያውን ለሌላ ለቀቁ? ነው።

ከብዙ ዓመታት በፊት፤ አንድ በዚህ የዕውቀት ዘርፍ ምርምር ላይ የተሠማራ አንድ ምሁር ስለዚህ ጉዳይ ሲተች ፤ የኛ ሥነ ጽሑፍ ገና ሮርቃ ነው። ዕድሜውም አጭር ነው። በሌሎች አገሮች ያሉት ሥነ ጽሑፍ በመቶ ዓመታት የሚቆጠር ዕድሜ ያላቸው ናቸው። የኛ ታሪኩ የሚጻፍበት ጊዜ ገና ነው አለ። ደግሞም ፤ በጊዜ በጊዜ ከፍሎ ለመተንተን ያሉት መጽሐፍት ጥቂቶች ናቸው፤ በቂ ጽሑፍ የለም፤ ሲል ጨምሮ ተናግሯል።

እንደገባችኋል፤ ጥቂቶች ናቸው ሲባል ያየናቸው ፤ የምናውቃቸው ጥቂቶች ናቸው ለማለት ካልሆነ በቀር ፤ ያለድካም ልናገኛቸው የቻልነው እነዚህ ብቻ ነው ለማለት ካልሆነ በቀር ፤ ያሉት እነዚህ ብቻ ናቸው ብለን አፋችንን ሞልተንና ደፍረን ለመናገር የምንችል አይመስለንም። ይኸን አስተያየት ለመሠንዘር የሚያስደፍሩን ቢያንስ ሁለት ነገሮች አሉ። የመጀመሪያው ፤ እስከ ያዘነው ምዕተ ዓመት መባቻ አካባቢ ድረስ ባገራችን የሚጻፉት መጽሐፍት ሁሉ በእጅግ በብራና ላይ እጅግ በጣም እንሥተኛ በሆኑ ቅጂዎች ስለነበረና ፤ አማርኛ ለሥጋዊ ወይም «ለዓለሙ ነገር» ነገር መጻፈያና መግለጫ (ከላይኛው ጥቅስ እንደምንረዳው) እጅግ በጣም በመጠኑም ቢሆን ፤ የሆነው ባጸ ቴዎድሮስ ጊዜ ከሆነና ደብተራ ዘንብ፤ መጽሐፈ ጨዋታ ሥጋዊ መንፈሳዊ የሚል መጽሐፍ ከጻፉ ሌሎችም አልፎ ወይን የሚል አስተሳሰብ ነው። ምርምር በደረግ ምናልባት ብዙ

ይገኝ ይሆን ወይን የሚለው ጥያቄ በተላሉ የሚወገድ አይደለም።

ሁለተኛው የጥተሚያ መሣሪያዎች አገራችን ገብተው ከተለመዱ በኋላ የነበረውን የግብተም ችግርና በዚህም ረገድ ስለ አንድ ደራሲ ስለ አቶ መከብብ ደሲታ ልምድ በማንበብ ነው። በ1926 ዓ.ም. አዲስ አበባ በመርሐ ጥበብ ማተሚያ ቤት ፤ «ያቶ መስጋበት ባልገጃርነት ፤ ታሪክና የምስጋና ግጥም» በሚል ርዕስ ስለታተመው መጽሐፋቸው ፤ በመጽሐፉ መቅደም በገጽ 7 ላይ የሚከተለውን አስፍረዋል፤

መቼም ይህን አቶ መስጋበት የሚባል መጽሐፍ በእግዚአብሔር ቸር ነት ጽፈ የማግተም ዋጋ ስለቸገረኝ ወደ ማተሚያ ቤት ስመላለስ በብዙ ግራሳብ ሳወጣ ሳወርድ እስከ 4 ዓመት ቆየብኝ። ከዕለታት አንድ ቀን ብርሃንና ሰላም ጋዜጣ ስመለካከት ከቡር አቶ ጣሰው ውቤ አሰመራሆነው የጻፉትን አነበብኩት። ለሀገር ፍቅር የተጻፈ መሆኑን ተመለከትና ወደሳቸው ሄድሁ... ትውልዳቸው ጉጃም አውራጃ ሚኒ ከሚባል አገር ነው።... በልጅነታቸው ወዳስመራ ሄደው በንግድ ሥራ እስከ ብዙ ግመት ይኖሩ ነበር።... የሀገር ፍቅር ያደረባቸው መሆናቸውን ስለተረዱ የልቤን ሐሳብ አሟውቼ መጽሐፉን አሳየኋቸው። ነገሩን በደስታ ተቀብለው እንደዚህ ዓለም ሰው የገንዘብ ፍቅር ሳያሳዝናቸው እኚ እናሳትመዋለን ብለው የመኪናውን ዋጋ እንዲረዱቸው የፍቅር ወንድማቸውን ከቡር አቶ ገብሩ ዘወልዴን ጠየቁ። ከቡር አቶ ገብሩ ዘወልዴ ትውልዳቸው ትግራ በልጅነታቸው ወደ ሸዋ መጥተው በንግድ ሥራ ይኖራሉ።... ከቡር አቶ ገብሩ ዘወልዴ... በደስታ ተቀብለው ሁለቱም ትባብረው የማግተሙን ዋጋ ሊከፍሉ ምክር ጨረሱ።

እዚህ ላይ የሚከተሉትን ነገሮች መጽሐፉን ያነበበ ሰው ይረዳል። ደራሲው ይኸን መጽሐፍ በ1916 ዓ.ም. ጽፈው ያጠናቅቃሉ። ከዚያ በገንዘብ ዕጦት ምክንያት አሳታሚ ሲፈልጉ አራት ዓመታት ያህል ያልፉና በ1920 — 21 ላይ ሁለት ባለሀብቶች ለማሳተም ይስማማሉ። የገት መቱ ሥራ ከአምስት ዓመታት ያላነሰ ጊዜ ፈጅቶ ፤ መጽሐፉ ተጽፎ ባለቀ ባሥር ዓመቱ በ1926 ዓ.ም. ይታተማል።

በዚህ ዓይነት የሚረዱ ባለሀብቶች በማጣት ወይም የገት መቱ ሥራ ያልተለመደና መሣሪያዎቹ በጣም የተራቀቁ ባለመሆናቸው በጣም የሚጓተት ከመሆኑ የተነሳተጽፈው ግን ሳይታተሙ የቀሩ ስንት ይሆኑ? የሚያስኝና፤ ፍለጋ የሚያስኬድ ይመስለኛል።

ስለኛል (አንድ በመያው የተሠማራን ሰው) ይኸን ሐሳብ የሚያጠናክረው የአማርኛ ሰዋሰው ምሁር መርሰዔ ሐዘን ወልደ ቂርቆስ ከፋሺስት ጦርነት በኋላ የታተመውን የሰዋሰው መጽሐፋቸውን የጻፉት በ1919 ዓ.ም. ገደም (ከፋሺስት ወረራ ዘጠኝ ዓመት በፊት) መሆኑና ፤ ደራሲ መኮንን እንዳልካቸው ፤ ዓለም ወረተኛን (ይመስለኛል) ፤ ወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስ (ደራሲው) ፤ አገልጢን «ከጠላት በፊት» ጽፈው ፤ ጽሑፎቹ የገት መቱ ብርሃንን ያገኙት «ከጠላት ወዲህ» መሆኑ ነው።

ምናልባት ፤ ሌላና ዋናው ምክንያት ምስጋና እንጂ ሐሰ አለመውያዶችን ይሆን፤ ብዙዎች ምሁራንን ከዚህ መስክ ያስሸሻቸው? የሚል ሐሳብ በአእምሮ ይጉላላል። ምክንያቱም ስለ አንዳንድ መጽሐፍት ትችት በጋዜጦች ላይ ሲሠነዘሩ ብዙ ደራሲ ያን ይቆጣሉ ፤ ያዝናሉ ፤ ወይም ተስፋ ይቆርጣሉና ነው። ሐሰ የሚቀበሉ ፈጽሞ የሉም ለማለት አይደለም። አሉ። ነገር ግን ፤ ብዙ ደራሲ ያን ደስ የሚሰኙ አይመስሉም። እንዲያውም አንዳንዶች ትችት ለማቅረብ የሚሞክረውን ፤ «እሱ ማነው? ምን ይችላልና ነው የኔን ሥራ ለመተቸት የሚነሳው» የሚል አስተያየት ያንጸባርቃሉ።

እርግጥ ተቺ ነን ብለው የሚነሱ አላዋቂዎች እንደሚኖሩ አይጠረጠርም። እንደዚህ ዓይነቶቹ ተቺዎች ዓላማቸው ገንቢ ሐሰለማ ቅረብ አይደለም። ደግሞም ከአጻጻፋቸው ይታወቃሉ። ለእንደዚህ ዓይነቶቹ አላዋቂ ተቺዎች ፤ የአቤን ጉበኛ አስተያየት እንለግላቸዋለን ፤ «በተለይ ስለ ቅኔውና ስለ መዝቃው ቀምሶ ያላየው ሰው መተቸትና መናቅ ቀርቶ ቢያምግሰው እንኳ ከፍተኛ ስድብ ነው...» መስኮት (1964) ገጽ 11።

ስለሐሰና ሐያሲ ራሱን የቻለ ጉዳይ ስለሆነ ፤ እዚህ ላይ ባጭሩ ትተን የጀመርነውን ፤ ስለ አማርኛ ተበቦታላቅ አስተያየት ስንዘራ ለመደምደም እንሞክራለን።

ከአፈወርቅ ገብረዮሱስ «ልብ ወለድ ታሪክ (ጠቢያ)» ጀምሮ በብላቴን ጌታ ጎሩይ፤ «የብርሃኔና የጽዮን ሞገስ ጋብቻ» እና «አዲስ ዓለም» ፤ አድርጎ እስከ ትናትናው የበዓሉ ግርማ «ደራሲው» ድረስ በታሪክ ፈረስ ስንጓዝ ፤ ብዙ የተጻፉ የፈጠራ ሥራዎች እናገኛለን። የቋንቋና የአጻጻፍ ውበታቸው ፤ የሐሳብ ምጥቀታቸውና የቴክኒክ ወጥነታቸው ሊያነጋግር እንደሚችል ብዙ አያከራክርም። ሆኖም ፤ ቀጥራቸው ጥቂት ያልሆነ የጥበብ ቃላት ምሁራንን ሊያሠማራ የሚችል መስክ ያለ ይመስለኛል። ስለዚህ ፤ ለሚመለከታቸው አንድ ጥያቄ በመሠንዘር ብቻ ሐተታዬን ለጊዜው እዚህ ላይ አቆማለሁ። ጥያቄውም ፤ «በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፤ በአራተኛ ዓመት ተማሪዎች ፤ ለረጅም ጊዜ የተከማቸው የጥበብ ቃላት ምርምር ውጤት፤ አንድ የተሟላ የጥበብ ቃላት ሐሰ-ቀመስ ታሪክ ለማጠናቀር አያበቃንም ወይን» የሚል ነው።